
سرشناسه: حسینی جبلی، سید میر صالح، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور: تحلیل جامعه‌شناختی جریان‌های روشنفکری در ایران ۱۲۸۴ - ۱۳۵۷ /
میر صالح حسینی جبلی.
مشخصات نشر: قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری: ۳۲۰ ص.
فروست: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)؛ ۸۹۶. جامعه‌شناسی؛ ۲۶.
شابک: 978-964-411-674-2
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه.
یادداشت: نمایه.
موضوع: روشنفکران -- ایران
موضوع: ایران -- زندگی فرهنگی -- قرن ۱۳ ق - ۱۴
شناسه افزوده: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
رده بندی کنگره: ۳ت۵/ح۵۲۱۳ HM
رده بندی دیویی: ۳۰۵/۵۵۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۸۰۰۵۲

تحلیل جامعه شناختی

جریان‌های

روشنفکری در ایران

(۱۲۸۴ - ۱۳۵۷)

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سیدمیر صالح حسینی جبلّی
محقق و پژوهشگر مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام
عضو هیأت علمی جامعه المصطفی العالمیه

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

۱۳۹۰

شماره ردیف ۸۹۶
شماره موضوعی جامعه‌شناسی - ۲۶
۱۳۹۰ - ۶۸

■ تحلیل جامعه‌شناختی جریان‌های روشنفکری در ایران ۱۳۵۷-۱۳۸۴

● نویسنده: سیدمیر صالح حسینی جبلی

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

● چاپ: نگارش

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۰

● شمارگان: ۱۰۰۰

● قیمت: ۴۸۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهناز، کوی ممتاز، پلاک ۲۸
تلفن و نمابر: ۷۷۴۳۳۲۶-۲۵۱

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ع): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع)
تلفن: ۲۱۱۳۶۲۹-۲۵۱

فهرست مطالب

۹		مقدمه معاونت پژوهش
۱۳		اهدا
۱۵		سپاس
۱۷		پیشگفتار علمی

فصل اول: چارچوب مفهومی

۴۳		مفاهیم
۴۳		۱-۱ مفهوم دین
۴۵		۱-۲ مفهوم روشن فکری و سیر تطور مفهومی و معنایی آن
۴۵		۱-۲-۱. مقدمه تاریخی
۴۶		۱-۲-۲. معنای لغوی روشن فکر
۴۸		۱-۲-۳. معنای اصطلاحی روشن فکر
۴۹		الف) تعاریف ساختی
۵۲		ب) تعاریف کارکردی

فصل دوم: روشن فکری در غرب و ایران

بخش اول

۶۷		۲-۱-۱. خاستگاه اجتماعی و تاریخی ظهور روشن فکری در غرب
----	-------	---

- الف) مفهوم طبقه ۶۷
- ب) روشن‌فکران؛ طبقه یا گروهی اجتماعی ۶۹
- ج) خاستگاه تاریخی ۷۴
- د) خاستگاه اجتماعی ۷۶
- هـ) عصر روشنگری (Enlightenment) ۷۸
- ۱-۲-۱. جریان‌شناسی روشن‌فکری در غرب ۸۳
- الف) اومانیسم (Humanism) ۸۴
- ب) پروتستانتیسم (Protestantism) ۸۶
- ج) تثیسیم (Theism) ۸۷
- د) راسیونالیسم (Rationalism) ۸۷
- هـ) لیبرالیسم (Liberalism) ۸۸
- و) دموکراسی (Democracy) ۸۹
- ز) ماکیاولیسم (Machiavelliesm) ۹۰
- ح) پراگماتیسم (Pragmatism) ۹۲
- ط) فراماسونری (Freemasonry) ۹۳
- ی) ناسیونالیسم (Nationalism) ۹۵
- ک) سکولاریسم (Secularism) ۹۷

بخش دوم

- ۱-۲-۲. بررسی خاستگاه تاریخی و اجتماعی روشن‌فکری ایران در دوره‌های مختلف ۱۰۳
- ۱-۲-۱-۱. خاستگاه تاریخی ۱۰۳
- ۱-۲-۱-۲. خاستگاه اجتماعی ۱۰۷
- ۱-۲-۲. جریان‌شناسی روشن‌فکری در ایران ۱۱۲
- ۱-۲-۲-۱. نسل اول ۱۱۲

۱۱۵.....	۲-۲-۲. نسل دوم.....
۱۱۶.....	۲-۲-۳. نسل سوم.....

فصل سوم: موضع‌شناسی علما

بخش اول

۱۲۳.....	۳-۱. عالمان دینی و تیپولوژی آنها.....
۱۳۲.....	نتیجه‌گیری.....

بخش دوم

۱۳۵.....	۳-۲. بررسی خاستگاه اجتماعی و تاریخی عالمان دینی.....
----------	--

بخش سوم

۱۳۹.....	۳-۳. موضع‌شناسی عالمان دینی در برابر جریانات روشن‌فکری نسل اول.....
۱۴۰.....	۳-۳-۱. روشن‌فکران.....
۱۵۷.....	۳-۳-۲. علما.....

فصل چهارم: خلاصه و نتیجه‌گیری

۲۴۷.....	۴-۱. نتیجه‌گیری.....
----------	----------------------

فصل پنجم: یافته‌های تحقیق

۲۵۷.....	۵-۱. یافته‌های تحقیق.....
۲۶۰.....	۵-۲. سخن آخر.....

ضمائم

۲۶۱.....	ضمیمه ۱: تصویر میرزای بزرگ محمدحسن شیرازی.....
۲۶۲.....	ضمیمه ۲: تصویر آقا‌شیخ‌فضل‌الله نوری.....
۲۶۳.....	ضمیمه ۳: تصویر آقامیرزا حسین نائینی.....
۲۶۴.....	ضمیمه ۴: تصویر سیدجمال‌الدین اسدآبادی.....
۲۶۴.....	ضمیمه ۵: سند تقاضای ورود سیدجمال به لژ کوکب الشرق.....

ضمیمه ۶:	تصویر میرزا عسگرخان ارومی افشار.....	۲۶۵
ضمیمه ۷:	تصویر میرزا ابوالحسن خان ایلچی.....	۲۶۶
ضمیمه ۸:	تصویر طالبوف تبریزی.....	۲۶۷
ضمیمه ۹:	تصویر میرزا ملکم‌خان.....	۲۶۸
ضمیمه ۱۰:	تصویر مسیو نوژ بلژیکی با لباس سنتی ایران.....	۲۶۹
ضمیمه ۱۱:	تصویر تقی‌زاده.....	۲۷۰
ضمیمه ۱۲:	سند نامه شیخ‌فضل‌الله و علما به محمدعلی‌شاه.....	۲۷۱
ضمیمه ۱۳:	سند فرمان اعطای مشروطیت ایران توسط مظفرالدین‌شاه.....	۲۷۲
ضمیمه ۱۴:	متن سؤال و جواب از میرزای بزرگ شیرازی در خصوص استعمال توتون و تنباکو.....	۲۷۳
ضمیمه ۱۵:	سند نامه میرزای بزرگ حسن شیرازی به میرزا محمدحسن آشتیانی.....	۲۷۴
ضمیمه ۱۶:	متن تلگراف آخوند خراسانی و ملا عبدالله مازندرانی در اعتراض به مشروطه‌خواهان.....	۲۷۵
ضمیمه ۱۷:	تصویر میرزا فتح‌علی آخوندزاده.....	۲۷۶
ضمیمه ۱۸:	تصویر پیرم‌خان ارمنی.....	۲۷۷
ضمیمه ۱۹:	تصویر میرزا حسین‌خان سپهسالار.....	۲۷۸
	کتابنامه.....	۲۷۹
	الف) منابع فارسی.....	۲۷۹
	ب) منابع عربی.....	۲۹۲
	ج) منابع انگلیسی.....	۲۹۴
	نمایه‌ها.....	۲۹۵

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین‌رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم ﷺ و جانشینان برحق و گرامی او ﷺ، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و

نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان رد پای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش در پیش است. از این‌روی، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^ع در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی،

راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو جامعه‌شناسی که با تلاش پژوهشگر ارجمند آقای حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سید میر صالح حسینی جبلکی نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده نمادینه کردن روشنفکری و شناسایی جریان‌های منفی آن در دوره زمانی هفتادساله ایران است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و سایر شخصیت‌های علمی که با ارزیابی، مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند متعالی خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *